

Zwartewaterland 2017 en de plak uit Hasselt

JOS BENDERS *

Samenvatting – De vondst Zwartewaterland 2017 bestaat voornamelijk uit plakken, geslagen te Hasselt op naam van de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim. Door gegevens uit de vondst Zutphen 1958 en uit Deventer stadsrekeningen te combineren, blijkt de aangetroffen variant van deze plak nader te dateren en de vroegst mogelijk datum van verbergen te bepalen op 1404.

Summary – The hoard Zwartewaterland 2017 consisted mainly of so-called ‘plakken’, which were struck at Hasselt for the bishop of Utrecht, Frederick of Blankenheim. Combining data from both the hoard Zutphen 1958 and from accounts of the town of Deventer made it possible to date the encountered variant of this ‘plak’ and therefor establish the TPQ of Zwartewaterland 2017 to the year 1404.

In 2017 vond detectorzoeker Danny Visser 19 zilveren munten plus ‘enkele totaal gefragmenteerde munten’ in een wei bij Zwartewaterklooster (gemeente Zwartewaterland, die is ontstaan als fusie van de voormalige Overijsselse gemeenten Hasselt, Genemuiden en Zwartsluis) (PAN-S-0009; munten 18399-18417).

De vondst was verspreid geraakt. Volgens het vondstbericht in PAN ging het om ‘een oppervlaktevondst zonder duidelijke context. Ter plaatse bevindt zich geen bekende vindplaats of zijn er andere meldingen bekend in Archis’.

De vondst is als volgt samengesteld:

Utrecht

Frederik van Blankenheim (1393-1423)

Plak met als initiaalteken kruis (binnencirkel), Hasselt (Van der Chijs 14.15) 14

Gelre

Willem I (1377-1402)

Herengroot met interpunctie ruitjes, Arnhem (Roest 157) 1

Vlaanderen

Lodewijk van Male (1346-1384)

Leeuwengroot (‘zevende emissie, Gent 1361-2’) (Martiny 33.10.1) 1

Filips de Stoute (1384-1404)

Dubbele groot leliaard, Gent (Martiny 58) 3

* Jos Benders is verbonden aan de NTNU te Trondheim en de KU Leuven. Contact: NTNU, Fakultet for økonomi, Alfred Getz vei 3, 7491 Trondheim. @: jos.benders@ntnu.no.

Figuur 1 – De vondst Zwartewaterland 2017 (schaal 90%)

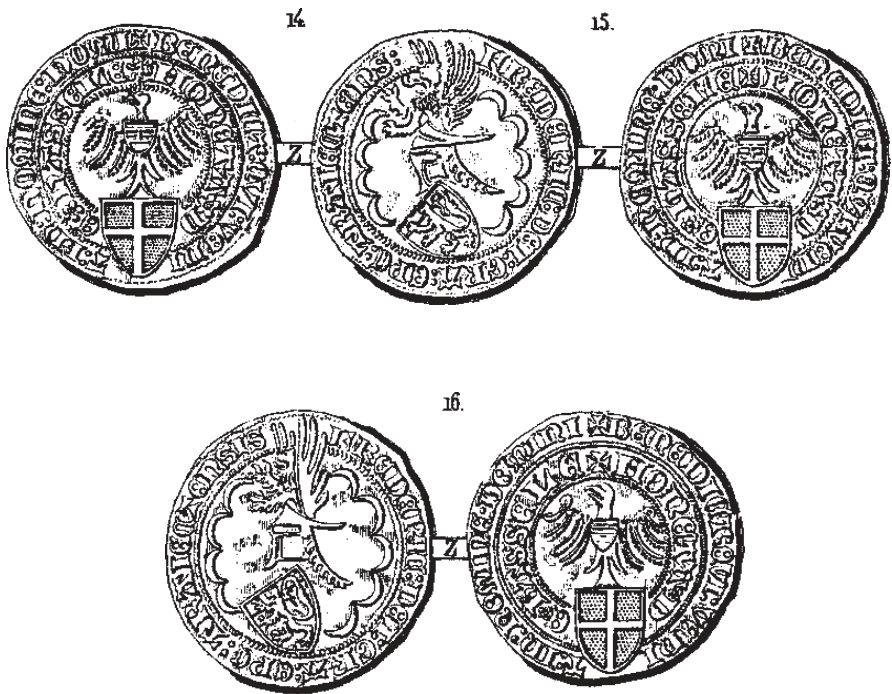
Ongeveer 50 meter van de vondstlocatie zijn overigens twee aan elkaar geclusterde munten gevonden, een Tourse groot op naam van 'Philippvs Rex' (hoogstwaarschijnlijk een contemporaine vervalsing dan wel navolging)¹ en een Prager groschen op naam van Wenceslas IV (1376-1419) (PAN nummers 18397 en 18398; zie voor de toeschrijving aan Wenceslas IV: Emmerig 2009: 154). Deze lijken geen deel uit te maken van de vondst, ofschoon de laatste munt qua datering zou passen.

Zoals blijkt uit dit overzicht bestond de bulk uit plakken geslagen te Hasselt, de hoofdplaats van de tegenwoordige gemeente Zwartewaterland. Vermoedelijk vanwege deze plakken werd de *TPQ* in de beschrijving van PAN (geraadpleegd 29 december 2021) op 1393 gesteld, het eerste regeringsjaar van de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim (reg. 1393-1423). Dat veronderstelt dat de plakken al direct aan het begin van diens bewind zijn geslagen. De *TPQ* is echter nader te bepalen aan de hand van archivalische gegevens.

¹ Met dank aan Marcus Phillips en Susan Tyler-Smith voor de determinatie.

Van Gelder stelde al dat de plakken achtereenvolgens in Deventer, Hasselt en Rhenen zijn geslagen, en wel met telkens verminderde intrinsieke waarde (1960: 133; ook in Van Gelder 1980: 57). Vermoedelijk ontleende hij dit inzicht aan gegevens uit Hollandse valuaties én uit Deventer stadsrekeningen (zie Cost Jordens 1860: 62-67). Meer precies concludeerden Benders & Van de Koppel, dat 'de Hasseltse munt heeft gefunctioneerd van 1404 tot uiterlijk voorjaar 1410, en later van 1416 of uiterlijk 1417 tot uiterlijk april 1420' (2006: 101). In de tussentijd is gemunt te Rhenen (vanaf uiterlijk 1410) en Deventer (1415 of eerder). Er zijn voor Hasselt dus twee duidelijk van elkaar af te bakenen muntperiodes te onderscheiden. Tussen beide periodes zit minstens zes jaar. De vraag rijst uit welke periode de gevonden plakken stammen.

Nu zijn van de plak uit Hasselt twee varianten bekend. Deze zijn te onderscheiden aan de hand van het initiaalteken in de binnencirkel van de keerzijde. De plakken Van der Chijs 14.15-16 hebben een kruis (✠), terwijl Van der Chijs 14.14 een leeuw (♁) toont. De bijbehorende groten zijn respectievelijk Van der Chijs 14.18 en 30.3 (beide met kruis), en Van der Chijs 14.17 (met leeuwjtje).

Figuur 2 – Varianten van de Hasseltse plak, zoals afgebeeld in Van der Chijs (1859, plaat 14)

De vraag rijst vervolgens welk initiaalteken bij welke emissie hoort. Deze vraag is te beantwoorden aan de hand van de vondst Zutphen 1958. Deze moet zijn verborgen in de periode 1410-1412, dus tussen beide perioden dat de Munt te Hasselt actief was. De vondst Zutphen 1958 bevatte vijftien Hasseltse plakken en vijf groten (Van Gelder 1958: 133, nr. 60 & 61). Van Gelder rapporteerde die als 'v.d.C. 14,14-16', en maakte dus geen onderscheid tussen beide varianten. Een deel van de vondst werd geveild bij Schulman. Hij veilde veertien van de vijftien plakken en drie van de vijf groten (Schulman 1960: 34, kavels 748-754). Elf plakken waren van type 14.15 en drie van 14.16. Eén groot was type 14.18, de andere twee 30.3. Helaas geeft Van der Chijs van deze laatste geen keerzijde. Omdat alle door Schulman geveilde munten een kruis als initiaaltekens hebben, mag worden aangenomen dat deze variant de oudste is en dus is te dateren in de periode 1404-uiteindelijk 1410. De plakken uit Rhenen sluiten daar bij aan: ook daarvan bestaan twee varianten, met respectievelijk een kruis (14.21) of sleutels (14.20) als initiaaltekens in de binnencirkel. Alleen de variant met kruis was aanwezig in de vondst Zutphen 1958 (Van Gelder 1958: 133, nr. 62; Schulman 1960: 32, nr. 755).

Verder blijkt de vondst Zwartewaterland alleen plakken te bevatten van het type 14.15, geen enkele van 14.16. Deze zijn te onderscheiden aan de hand van het eind van de omschriften op voor- en keerzijde: **TRΛICTENS** en **DOMI** bij 14.15 en **TRΛICTENSIS** en **DOMINI** bij 14.16 (zie Figuur 2). De vondst Zutphen bevatte ook drie varianten van 14.16 (Schulman 1960: 34, kavel 751). Beide types met kruis zijn dus in de eerste Hasseltse muntperiode geslagen. De vondst Zwartewaterland 2017 doet vervolgens vermoeden dat 14.15 eerder is geslagen dan 14.16. Omdat de plakken over het algemeen nog goed bewaard zijn gebleven, is aannemelijk dat de munten niet lang na 1404 zijn gedeponeerd.

Dankwoord

Graag bedank ik vinder Danny Post en PAN-medewerkers Julius van Roemburg en Vincent van der Veen voor het verstrekken van de data, en twee anonieme beoordelaars en behandelend redacteur Toon Opdam voor hun kritische opmerkingen bij eerdere versies van dit artikel.

Biografische noot

Als numismaat is prof. dr. Jos Benders (1965) vooral geïnteresseerd in de laat-middeleeuwse muntslag van de Lage Landen en de organisatie daarvan. Hij is sinds 2009 voorzitter van de redactie van het JMP. Zie voor zijn publicaties: www.numisbel.be/Benders.html.

Literatuur

- Benders, J. & P. van de Koppel (2006) De braspenning van Frederik van Blankenheim *DB* 30(3), 99-102
- Chijs, P.O. van der (1859) *De munten der bisschoppen, van de heerlijkheid en de stad Utrecht van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Cost Jordens, W.H. (1860) De munt te Hasselt *Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis* 1, 62-94
- Emmerig; H. (2009) Prager Groschen in den mittelalterlichen Münzfunden in Österreich und Bayern *Numismatický sborník* 24, 151-202
- Gelder, H.E. van (1958) De vondst Zutphen 1958 *JMP* 45, 110-143
- Gelder, H.E. van (1980) Oostnederlands geld omstreeks 1400 *JMP* 67, 45-66
- Martiny, J.-Cl. (2014a) *Het Munthuis in Gent; Deel I: Karel de Grote – Lodewijk van Male (768-1384)* (s.l. [Gent])
- Martiny, J.-Cl. (2014b) *Het Munthuis in Gent; Deel II: Filips de Stoute – Filips de Goede (1384-1433)* (s.l. [Gent])
- Roest, T.M. (1891) Essai de classification des monnaies du comté, puis duché de Gueldre *RBN XLVII*, 370-404 & 516-562
- Schulman, J. (1960) *Catalogus* 233 (Amsterdam)